

УДК 630*61

О. І. Фурдичко,

д. е. н., д. с.-г. н., професор, академік НААН,

Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: 0000-0002-1108-7733

О. І. Дребот,

д. е. н., професор, академік НААН,

Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: 0000-0003-2681-1074

О. П. Яремко,

к. е. н., Тернопільське обласне управління лісового і мисливського господарства

ORCID ID: 0000-0003-4619-0527

А. М. Бобко,

к. с.-г. н., старший науковий співробітник,

Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: 0000-0002-0848-2548

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.5—6.24

ДЕРЖАВНЕ ЛІСІВНИЦТВО Й ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: СТАН І ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

O. Furdychko,

Doctor of Economic Sciences, Doctor of Agricultural Sciences,

Professor, Academician of NAAS, of Agroecology and Environmental Management of NAAS

O. Drebot,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS,

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

O. Yaremko,

PhD in Economics, Ternopil Regional Department of Forestry and Hunting

A. Bobko,

PhD in Agricultural Sciences, Senior Fellow, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

STATE FORESTRY AND LAND REFORM IN UKRAINE: THE STATE AND PROBLEMS OF REFORMING AND DEVELOPING FORESTRY PRODUCTION

Проведено опрацювання окремих НПА з земельного й лісового господарства, принципів організаційно-господарського управління при лісовпорядкуванні. Визначено склад і якість НПА галузевого лісівництва, їхнє недоречне й багатослівне ускладнення описового змісту, ігнорування визначення землі (грунтів) за типами лісорослинних умов місцезростання і класами бонітету, гальмують впровадження в державному лісівництві ринкових принципів економіки. Встановлено при цьому певні їхні недоліки в складі НПА, а також запропоновано шляхи удосконалення господарювання, у т.ч. в напрямі інтенсифікації лісогосподарського виробництва через підвищення раціональності землекористування за принципами ринкової економіки. Запропоновано визначення основоположних термінів щодо землекористування "землі сільськогосподарського призначення" та "землі лісогосподарського призначення" у складі Земельного кодексу України.

Обґрунтовано, що у земельному законодавстві України опис облікової категорії землекористування "Землі лісогосподарського призначення" (ст. 55) не узгоджується з описом категорії "Землі сільськогосподарського призначення" (ст. 22), що, практично, виокремлює землі лісогосподарського призначення зі сфери аграрного виробництва, за економічним змістом не відповідає нормам Земельної реформи, здійснюваної в Україні з метою переходу на засади ринкової економіки, а також узгодження зі ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН. Установлено, що зміст земель сільськогосподарського призначення, а саме: "Землями лісогосподарського призначення визнаються землі, юридично надані для виробництва лісогосподарської продукції, використання супутньої лісівництву продукції й послуг, здійснення лісогосподарського виробництва на засадах ринкової економіки, науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення необхідної виробничої інфраструктури, у тому числі об'єктів лісопромислового призначення, інфраструктури гуртових ринків лісогосподарської продукції, або призначені для цих цілей".

Доведено, що в українському державному лісівництві питання ідентифікації продуктивного використання земельних ресурсів у науковому спрямуванні належно не вирішені. Саме вони передбачали забезпечення ідентифікації суб'єктів землекористування замість знеособленого ДУЛ, переведеного на управління лісовими ресурсами. Адже показник "Раціональне використання та охорона земель" так і залишається поза увагою з боку адміністративного й наукового менеджменту галузі. Розроблені пропозиції щодо схеми обліку земельних ресурсів за ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН з урахуванням відомого принципу "Acquis communautaire".

Elaboration of separate NPA on land and forestry, principles of organizational and economic management at forest management is carried out. The composition and quality of NPA of branch forestry, their inappropriate and wordy complication of descriptive content, ignoring the definition of land (soils) by types of forest vegetation conditions and quality classes, determine the introduction of market principles of economic in state forestry. At the same time, some of their shortcomings in the composition of the NPA were identified, as well as ways to improve management, including in the direction of intensification of forestry production through increasing the rationality of land use according to the principles of market economy. It is proposed to define the basic terms for land use "agricultural land" and "forest land" in the Land Code of Ukraine.

It is substantiated that in the land legislation of Ukraine the description of the accounting category of land use "Forestry lands" (Article 55) does not agree with the description of the category "Agricultural lands" (Article 22), which, in practice, separates forestry lands from agricultural production, in economic terms does not meet the norms of the Land Reform carried out in Ukraine in order to transition to the principles of a market economy, as well as harmonization with the UNECE / FAO GCC. It is established that the content of agricultural lands, namely: "Forest lands are lands legally provided for the production of forestry products, use of forestry products and services, implementation of forestry production on the basis of market economy, research and training activities, placement of necessary production infrastructure, including forestry facilities, infrastructure of wholesale markets for forest products, or intended for these purposes."

It is proved that in the Ukrainian state forestry the issues of identification of productive use of land resources in the scientific direction are not properly resolved. They provided for the identification of land users instead of the depersonalized DUL, transferred to the management of forest resources. After all, the indicator "Rational use and protection of land" remains unnoticed by the administrative and scientific management of the industry. Proposals for the land accounting scheme for the UNECE / FAO GCC have been developed, taking into account the well-known principle of the *Acquis communautaire*.

Ключові слова: земельна реформа, земельні відносини, лісгосподарське виробництво, лісові ресурси, землі лісгосподарського призначення.

Key words: land reform, land relations, forestry production, forest resources, forestry lands.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В українському державному лісівництві спостерігаються ігнорування принципів Земельної реформи, а також нормативних положень щодо кількісного обліку земель, у т. ч. відокремлено підприємств державного лісівництва як головного природного ресурсу країни, підміна змісту об'єктів праці в державному лісівництві, спотворена фінансово-економічна система плати за землю через оплату за заготовлю деревини тощо. Об'єктом праці і продуктивної сили за Лісовим кодексом України встановлено ліс, з його явно аморфним змістом від 0,1 га, замість землі за цільовим призначенням, встановленим юридично. У складі підприємств ДЛА категорія обліку "Землі лісового фонду" на 1 січня 2011 р. складала 7, 4 млн га, а не 10,6 млн га, як те записано в Публічному звіті ДЛА України за 2019 рік. То площа за Державним земельним кадастром України, яка мало стосується підприємств державного лісівництва й не належить до категорії обліку "Землі лісгосподарського призначення ДЛА України".

Зі зміною політично-економічного устрою держави всі організаційно-господарські відносини, у т. ч. щодо користування головного природного ресурсу країни, яким є Земля, набувають відповідних перемін. Особливо відчутними

вони є в галузях економіки, у яких земля використовується у якості продуктивної сили. Таким є лісівництво, зокрема, лісгосподарське виробництво (ЛГВ), у якому ґрунт використовується для вирощування головної його продукції — лісу, тобто деревини в стані росту. Реалізація лісу, разом зі супутніми йому споживчими вартостями й послугами, є визначальним джерелом галузевого виробництва.

Для переходу економіки до ринкових відносин у грудні 1990 р. ВР УРСР приймає постанову "Про земельну реформу" [1]. Вона проголосувалася "складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин". За зовсім стислими словами вбачається кардинальна реформа земельних відносин і землекористування, завданням якої "є перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям із метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатуукладної економіки, раціонального використання та охорони земель... Оголосити з 15 березня 1991 року всі землі Української РСР об'єктом земельної реформи" [1] (п. 1). Напівжирним шрифтом виділено об'єкт праці "земля" як го-

ловний природний ресурс країни, у лісогосподарському виробництві — продуктивна сила.

Нормативне положення про те, що об'єктом земельної реформи є земля під час її здійснення, одні не зрозуміли, інші — не спромоглися це усвідомити... Спрямували свою діяльність, професійні знання й широкий галузевий досвід і власний авторитет на реформування структури управління в лісовому господарстві й лісозаготівельному виробництві, на виокремлення лісівництва зі складу агросфери. З цією метою виходить Указ Президента України "Про реформування структури управління лісовим та мисливським господарством, яка б забезпечувала підвищення продуктивності лісів, охорону, відтворення й раціональне використання лісових ресурсів у Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях" [2].

Цим же Указом вводиться зовсім новий у ЛГВ термін для "спеціального використання лісових ресурсів" замість колишнього лісозаготівельного виробництва реформи 1959 року [3]. До того ж, без належного техніко-економічного обґрунтування та без зв'язку з проголошеною Земельною реформою. У такий спосіб, через 5 років із часу оприлюднення Земельної реформи об'єктом реформування, визначили "ліс", замість об'єкту обліку, праці та справляння плати власнику природних ресурсів за використання об'єкту користування "земля".

Окремо треба відмітити, що в другій половині минулого століття в Україні склалася система державного управління лісами (ДУЛ), яка поєднувала в одній особі повноваження лісогосподарського виробництва (лісгосп) з лісопромисловою діяльністю (ліспромгосп). Вона супроводжувалася, насамперед, наданням лісгоспам права здійснювати лісозаготівлі та операції промислового виробництва: транспортування лісових матеріалів, їхнього оброблення й перероблення, реалізацію продукції тощо. Колишні лісгоспи дістали назву "Лісгоспзаги". Згадана система легітимно діяла з 1960 до 1990 року [3], тобто до проголошення Україною Незалежності, об'єктом господарювання у якій, з посиланням на Основи лісового законодавства Союзу РСР і Союзних республік, у публічному дискурсі — ліс, визначався як "Єдиний державний лісовий фонд" (ЄДЛФ) [4]. Останнє мало відповідало нормам радянської пори, ще менше — умовам ринкової економіки, тобто вимогам ідентифікації суб'єктів землекористування, замість знеособленого ДУЛ.

З проголошенням Незалежності, у лісовому законодавстві об'єктом праці сприймався Єдиний державний лісовий фонд (ЄДЛФ), хоча

"об'єктом Земельної реформи було визначено "всі землі". Таке положення є суперечливим і недолугим для практичного здійснення лісогосподарського виробництва та формування механізмів щодо раціонального використання землі. Навіть у назві ЦОВВ "Державне агентство лісових ресурсів" нема вказівки на використання земельних ресурсів, не кажучи про раціональне. Останнє потребує впровадження принципів обліку і таксації показників у матеріалах лісовпорядкування, спостережень, обліку і статистичної звітності щодо оцінки їхнього природного стану та фактичних вимірів за результатами господарювання, починаючи від суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Варто зазначити, що різні аспекти формування лісівництва у контексті лісового господарства стали наріжним каменем наукового дослідження серед вітчизняних вчених, зокрема таких: І. Антоненко, О. Фурдичко, А. Бобко, О. Дребот, Н. Юрчишин, М. Шершун, В. Голян, С. Мельник та ін. Віддаючи належне напрацюванням провідних науковців, слід наголосити на існуванні дефіциту комплексних досліджень у цій царині, а відтак — необхідності продовження наукових розвідок за цією проблематикою щодо формування аспектів лісівництва.

МЕТА СТАТТІ

Провести опрацювання окремих НПА з земельного й лісового господарства, принципів організаційно-господарського управління при лісовпорядкуванні. Встановити при цьому певні їхні недоліки в складі НПА, а також запропонувати шляхи удосконалення господарювання, у т. ч. в напрямі інтенсифікації ЛГВ через підвищення раціональності землекористування за принципами ринкової економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Огляд земельного й лісового законодавства як сфери аграрного виробництва

Річний звіт землекористувача за офіційним визначенням облікової категорії "Землі лісового фонду", будь-якого лісогосподарського підприємства та підприємств інших видів економічної діяльності, має включати юридично підпорядковані їм земельні угіддя. Те ж стосується ведення й порівняння за категоріями обліку землекористування першого рівня Стандартної статистичної класифікації ЄЕК/ФАО.

Землі лісогосподарського призначення, спостережень і звітності в складі лісогосподарського призначення є тільки в складі лісогосподарських підприємств та лісозаготівельного виробництва. Розглянемо окремі легітимно встановлені нормативно-правові акти з землекористування, літературні, наукові праці тощо, які стосуються лісівництва й лісозаготівельного виробництва.

За Земельним кодексом України встановлено, що "Громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування ... за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їхніх повноважень, визначених цим Кодексом або за результатами аукціону" [5] (ст. 116 п. 1). За Лісовим кодексом України встановлена дещо інша норма. У якості об'єкта праці, надання для ЛГВ та здійснення спостережень визначається не земля, а ліси: "Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України й перебувають під охороною держави" [6] (ст. 1). З нормою про те, що "До лісового фонду України належать лісові ділянки (правильно — земельні!), у тому числі під захисними насадженнями лінійного типу, площею не менше 0,1 гектара" [6] (ст. 4).

Теза "Усі ліси ... України... становлять лісовий фонд України й перебувають під охороною держави" є формою відновлення системи Державного управління лісами (ДУЛ) колишнього Союзу РСР. Зрозуміло, ця норма не сумісна з політичним спрямуванням Земельної реформи - "перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям із метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі" [1]. До того ж ЗК України встановлює щодо облікової категорії "Землі лісогосподарського призначення" (ЗЛГП) визначення, зміст якого суттєво відрізняється від категорії "Землі сільськогосподарського призначення" — (ЗСГП) і не відповідає принципам здійснюваної Земельної реформи.

Теза "До земель лісогосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства" [5] (ст. 55), є явно суперечливою. Недолугість змісту цього визначення стає зрозумілою в по-

Таблиця 1. Порівняння основоположних термінів щодо землекористування "землі сільськогосподарського призначення" та "землі лісогосподарського призначення" у складі Земельного кодексу України

Землі СГП, ст. 22	Землі ЛГП, ст. 55
Землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей	До земель лісогосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства

Джерело: сформовано авторами на основі джерела [5].

рівнянні з визначенням терміну "Землі сільськогосподарського призначення та порядок їхнього використання" (табл. 1).

З наведеного порівняння незаперечно простежується відхилення від вимог проведення Земельної реформи в лісовому господарстві. Якщо щодо ЗСГП на першому місці юридично поставлено господарське призначення землі (земельних ресурсів) "для виробництва сільськогосподарської продукції", то щодо ЗЛГП встановлюється "належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства". Тобто цільового призначення використання земель лісових під час здійснення лісівництва ЛК України не встановлює. Крім того, не враховано, що облікової категорії землекористування "землі нелісові" в Стандартній статистичній класифікації землекористування ЄЕК/ФАО ООН [7] нема, що потребує адаптації законодавства до законодавства ЄС. Пропозиції з цього розроблені ІАЕП НААН України та висвітлені у Віснику аграрної науки, у статті "Землі лісові як об'єкт праці та екологічних спостережень у лісівництві" [8] (с. 62) з урахуванням відомого принципу "Acquis communautaire" (рис. 1).

Так, попри прийняття ВР України Закону "Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу" [9] ще з 2004 року, необхідних заходів у лісогосподарському законодавстві до цього часу (пройшло понад 25 років!) не зроблено. Термін "Землі нелісові" "винайшли", замість того, щоби написати "Землі інших облікових категорій". Виходить, що до цього часу, ще не внесено необхідних змін до Земельного кодексу України (ст. 55). Не кажучи про

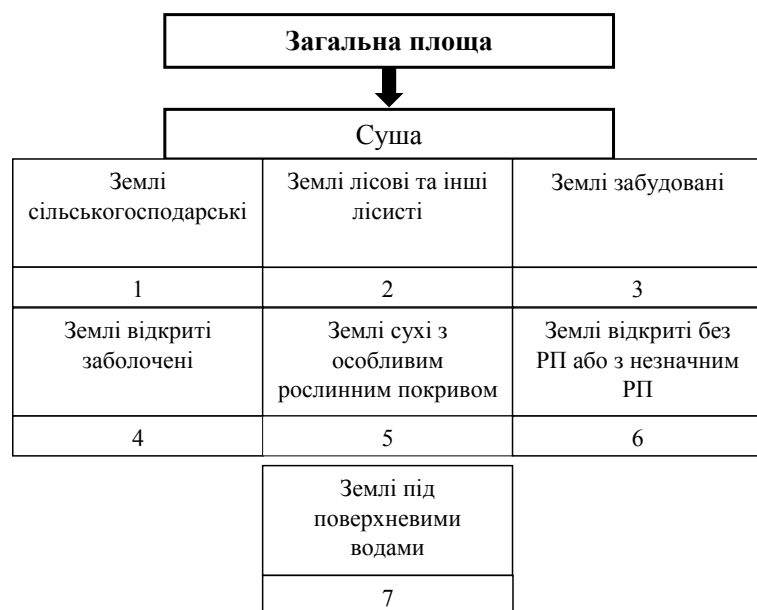

Рис. 1. Схема обліку земельних ресурсів за ССКЗ ЄЕК\ФАО ООН

Джерело: сформовано на основі [8].

багато інших змін до підзаконних НПА, а також із науково-технічної і звітної інформації, учбово-технічних та методичних посібників університетського призначення. Терміни "нелісові землі", "лісовий фонд" усе ще невиправдано вживаються до цього часу.

Виправданним було б визначення максимально наближене до змісту ЗСГП, а саме: "Землями лісогосподарського призначення визнаються землі, юридично надані для виробництва лісогосподарської продукції, використання супутньої лісівництву продукції й послуг, здійснення лісогосподарського виробництва на засадах ринкової економіки, науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення необхідної виробничої інфраструктури, у тому числі об'єктів лісопромислового призначення, інфраструктури гуртових ринків лісогосподарської продукції, або призначені для цих цілей".

Висновок 1. У земельному законодавстві України опис облікової категорії землекористування "Землі лісогосподарського призначення" (ст. 55) не узгоджується з описом категорії "Землі сільськогосподарського призначення" (ст. 22), що, практично, виокремлює ЗЛГП зі сфери аграрного виробництва, за економічним змістом не відповідає нормам Земельної реформи, здійснюваної в Україні з метою переходу на засади ринкової економіки, а також узгодження зі ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН.

2. Огляд літературних джерел

Наведений вище аналіз і загальний висновок щодо чинного земельного й лісового зако-

нодавства є свідченням глибокої кризи, насамперед, у галузі українського державного лісівництва, недоліки якої другої половини ХХ ст., були плавно перенесені до лісового законодавства із самого початку проголошення Незалежності. Першим для того стало розроблення найважливішого нормативно-правового акту, яким є Лісовий кодекс України (1994 р.) [6]. До того ж без належного його науково-технічного обґрунтування.

Питання організації лісогосподарського виробництва на шляху переходу економіки держави на ринкові засади періодично висвітлюються в публічній інформації. Звернемо увагу на окремі із них. Так, справедливо й зі знанням справи, наприклад, визначається зміст основоположного терміну: "Лісогосподарське виробництво — довготривала галузь, нерідко, переви-

щуючи 2—3, а то й більше поколінь людини від посадки (посіву), деревних порід, вирощування лісу до його реалізації (продаж деревини в стані росту) у якості головного користування для отримання лісового доходу". Спрощена класична схема лісогосподарського виробництва. Розуміючи водночас, що "Головне користування — обов'язковий атрибут у стосунках людини з природою. Воно віддзеркалює загальний рівень лісового господарства, є критерієм діяльності кількох людських поколінь у вирощуванні та формуванні лісових насаджень...ліс, які б функції він не виконував, приречений на вирубування після досягнення віку стиглості. Інакше його існування може стати не тільки господарськи недоцільним, а і збитковим" [10] (с. 207—208).

Приведене об'єктивно обґрунтовується з точки зору користування головною продукцією лісівництва — деревиною — в стані росту. Той товар лісівництва, — деревина у стані росту, — мав і має назву "Лісосічний фонд", річний обсяг якого підприємств державного лісівництва складає десятки мільйонів метрів кубічних. Але тепер, цебто після реформування, у ЛК України цього терміну нема. Він десь "заблукав" у складі спеціального використання лісових ресурсів разом із грибами і ягодами, з "флористичною", "фауністичною" продукцією лісового господарства тощо. Водночас ігнорується визначення того, що термін "ліс" у розумінні Закону за європейським законодавством — це земля, вкрита лісовою рослинністю, чи призначена для цієї цілі.

Зазначимо також, за дослідженнями ІАЕП НААН України давно доведено, "що "Земля є найважливішим компонентом навколишнього природного середовища, який функціонує, як живий організм, здатний на самовідновлення... та є біосферною категорією, просторовим операційним базисом, що використовується ... як основний засіб виробництва в сільському й лісовому господарстві" [11] (с. 91). Тобто земля, а не ліс (біоценоз на поверхні земельної ділянки) у галузі лісгосподарського виробництва є продуктивною силою, підлягає обліку та опрацюванню всіма механізмами лісгосподарського менеджменту.

Звернемо увагу також на те, що за час проведення Земельної реформи в Україні в зазначеній праці наголошується про єдність землекористування як засобу "виробництва в сільському й лісовому господарстві" й що об'єктом праці є земля, а не ліс — лісова рослинність на поверхні ґрунту. Це положення має прийматися до уваги під час здійснення та розробки проєктів організації й розвитку лісгосподарського виробництва в складі державного лісівництва. Усе під згаданим вище принципом Земельної реформи — "раціональним рівнем використання земельних угідь".

Одним із перших на початку Земельної реформи в Україні щодо інтенсифікації лісової економіки зазначалось: "Як свідчить аналіз ... розмір розрахункової лісосіки, затверджений Міністерством охорони навколишнього природного середовища, занижений щонайменше на 36,5%... що при іншому визначенні концептуальних підходів до організації лісового господарства й лісокористування... у ресурсах деревини вже сьогодні можна підвищити у 2,0—2,5 рази" [12]. Зазначений висновок залишається без жодної уваги з боку вищого галузевого менеджменту й наукової спільноти.

У наступному професійному дослідженні з цього ж питання, досконало доведено, що "В умовах переходу до ринкової економіки для України вже немає іншого виходу, як поступово звільнити свої лісові підприємства від утримання на бюджетному фінансуванні, всіляко сприяти їхній заінтересованості в підвищенні інтенсивності лісгосподарської діяльності, найкращим інтегрованим вираженням якої є питомий відпуск деревини з 1 га лісових земель" [13] (с. 40).

Зовсім іншого змісту дотримується "наукова" концепція щодо лісового господарства. Вона передбачає "об'єктивну необхідність його реформування для забезпечення сталого екологічно збалансованого розвитку й підвищен-

ня ролі лісових екосистем у подоланні глобальних екологічних загроз..." [14] (с. 61). Щоправда, у статті не висвітлюються показники та їхні виміри (критерії та індикатори) у процесі ведення лісгосподарського виробництва, починаючи від підприємства. Відображення під час лісовпорядкування та організації практичного лісокористування за фактичними показниками та в порівнянні їх із раціональним рівнем використання земельних угідь.

Дослідники ІАЕП НААН України висувають пропозиції з реформування "збалансованого розвитку й підвищення ролі лісових екосистем" з урахуванням ринкових засад у землекористуванні та поширення інформації про формування лісових екосистем... Розпочати пошук шляхів удосконалення лісівництва з формування органами влади та органами місцевого самоврядування фінансово-економічних механізмів, спрямованих на перехід землекористування від збиткового виробництва до самокупного та прибуткового" [15] (с. 92).

Окремо треба відмітити, що в наукових працях зі спеціальності "Економіка природокористування та охорона навколишнього середовища" науковці дещо відходять від практичного застосування досліджень, у т. ч. щодо формування ринкових засад під час використання у ЛГВ національного багатства країни — землі як головного природного ресурсу. Питання "вдосконалення еколого-економічної оцінки відтворення лісового біорізноманіття... у сфері лісокористування", ще потребує усвідомлення спеціалістами й науковцями його змісту та напрямів формування. Зрозуміло, не випускаючи з виду напрямів Земельної реформи в Україні. Зокрема, "створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель" [1]. Не лісів, а земель як головної продуктивної сили в агросфері, насамперед, у складі землекористувачів лісгосподарського виробництва.

У зазначеній праці визначено: "Еколого-економічне оцінювання відтворення біорізноманіття лісів має також забезпечити інформаційну базу для переорієнтації екологічної та лісової політики в бік вироблення набору стимулів та мотивів щодо умонтування в діяльність постійних лісокористувачів домінант розширеного відтворення флористичних і фауністичних ресурсів, а також для збільшення територіального базису продукування лісовими біогеоценозами екосистемних послуг" [16]. Наскільки це актуально й за якими показниками (критері-

ріями) треба їх формувати, відповідні висновки має зробити, насамперед, практика підприємств державного лісівництва разом із ВО "Укрдержліспроєкт", як найбільш кваліфікованої організації з лісовпорядкування. До того ж, акція "відтворення біорізноманіття лісів" чи не є "діяльною бездіяльністю" (англ. Active inactivity).

Актуальним у державному ЛГВ України є пошук заходів і механізмів підвищення вилучення деревини з лісів для розвитку лісозаготівель і деревообробної промисловості. Теорія і практика українського лісівництва як галузі рослинництва усе ще гуртуються на основі досвіду другої половини ХХ ст.

Європейський інститут лісу з цього питання проводить низку досліджень і дійшов висновку, що "Незважаючи на те, що загалом деревина переходить від матеріального до енергетичного використання, в усіх країнах енергетична деревина (дрова) в основному проводилася як побічний продукт заготівлі круглого лісу, за винятком Іспанії" [17]. Водночас провідними країнами ЄС (Німеччина, Норвегія, Франція, Фінляндія, Словенія та ін.) розглядаються чотири різні способи розширення збору врожаю (вилучення деревини) для біоенергетики: збільшення проріджування в лісонасадженнях, збір врожаю в низькорентабельних лісах, лісорозведення на сільськогосподарських землях, а також створення короткоротаційних плантацій зі швидкорослих деревних порід.

З приведенного європейського дослідження про те, що енергетична деревина (дрова) в основному проводилася як побічний продукт, фокусуємо увагу на тому, що облікова категорія виробництва лісових матеріалів "дрова" (паливна деревина) в Україні за останні роки стала домінантною. На всіх рівнях галузевого й адміністративного управління, хоча їхні кількісні порівняльні показники публічно не висвітлюються. Не вивчається також галузевою наукою.

Висновок 2. В українському державному лісівництві питання ідентифікації продуктивного використання земельних ресурсів у науковому спрямуванні належно не вирішені. Саме вони передбачали забезпечення ідентифікації суб'єктів землекористування замість знеособленого ДУЛ, переведеного на управління лісовими ресурсами. Показник "Рациональне використання та охорона земель" так і залишається поза увагою з боку адміністративного й наукового менеджменту галузі.

3. Лісове законодавство й реформування лісогосподарського виробництва

У звіті державного агентства лісових ресурсів України за 2019 рік, як досягнення, зазначено: "В Україні вже на половині вкритих лісовою рослинністю земель заборонено проведення рубок головного користування". Результат державного менеджменту легко оцінити: від усіх видів рубок заготовлено 15,6 млн куб. м деревини; з них на рубках головного користування заготовлено 6,3 млн куб. м. Від рубок проміжного користування виходить решта = 9,3 млн м³, або 59,6%. Останнє повністю суперечить лісівництву як галузі рослинництва.

З часу впровадження системи ДУЛ в Українському державному лісівництві склалася знеособлена (не ідентифікована належно) система господарювання за економічними показниками лісогосподарського виробництва. Доказом тому є відсутність до цього часу науково доведених механізмів обчислення, контролю й публічної інформації щодо показників фінансово-економічної діяльності Державних лісогосподарських підприємств ДЛГП на всіх рівнях управління. За численними повідомленнями в ЗМІ, ДЛГП в Україні працюють із прибутковим балансом. Щоправда, по жодному з них ніхто не вимагає, не веде й не бачив публічної інформаційної за прикладом, що велися ще за часів діяльності в Україні губернських і повітових земств ХІХ — початку ХХ ст., тобто, за показниками: доход, видатки, чистий прибуток, рентабельність.

Тим самим спостерігається де-юре Державне управління лісами незалежно від того, який орган державного чи господарського управління володіє землею, бо затвердження Правил Санітарних рубок, наприклад, за ЛК України покладено не на центральний орган виконавчої влади, тобто на ДЛА України, а на КМ України [18].

Хоча ліси (облікова категорія землекористування "Землі лісові" ДЛГП мають розподіл за різними органами виконавчої влади та юридичними особами, бо в межах їхнього господарювання є лише їм властиві особливості. До того ж зовсім не спільні з промисловим лісогосподарським виробництвом (табл. 2).

Адже домінантною категорією обліку землекористування чинного в Україні кількісного обліку в користуванні ДЛГП є абсолютна більшість земель — 76,4 %. Тільки четверта їхня частина — це суб'єкти іншого господарського призначення. Вони особисто мають формувати механізми і правила господарювання, які відповідають різним специфічним умовам, зокрема, т. з. санітарних рубок. До того ж, здеб-

ільшого вони не є санітарними, властивими для лісогосподарського виробництва.

Адже ні "Недержавні сільськогосподарські підприємства", ні "Державні сільськогосподарські підприємства", ні "Заклади, установи, організації (культури, науки, освіти, охорони здоров'я та інші)", ні "Частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони т.д. не є землями лісогосподарського призначення. Навіть категорія обліку "Землі лісові" в межах "підприємства й установи природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення", не є категорією обліку "Лісогосподарського призначення". Тому що всі вони мають їм властиве спеціальне призначення. У їхніх межах не здійснюється лісовпорядкування. Тобто зовсім не лісогосподарське.

До того ж за ЗК України логічно встановлено принцип "невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування й розпорядження землею" [5] (ст.5). Затвердження Санітарних правил у лісах України те ж саме, що було за часів ДУЛ, коли контролюючі спеціалісти з Мінлісгоспу України перевіряли господарювання в колгоспних лісах. Зрозуміло, з однією пропозицією — передати відповідні землі до складу держлісфонду. Не хвилюючись із того, що вони представляли собою виробничу ланку і провадити контроль у колишніх колгоспах, була явно суперечною з морально-етичних норм, у т. ч. з юридичних підстав.

Хто цього не знає, або не вірить цьому, хай ознайомиться з інформаційними джерелами публічного дискурсу. Ще в 1959 році на урядовому рівні зазначалось, що "Особливо незадовільно ведеться господарство в лісах, що розташовуються на землях колгоспів. Багатьма колгоспами допускаються значні переруби річної лісосіки й зовсім не приділяється уваги лісовідновленню" [3].

Висновок 3. Чинні в українському законодавстві норми, як видно з постанови КМ України про "Санітарні правила в лісах України", і також у багатьох інших НПА з лісівництва, являють собою загальнодержавний зміст, заперечуючи в такий спосіб розвиток "різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель" [1], а також ідентифікацію лісогосподарського виробництва на ринкових принципах.

Таблиця 2. Розподіл землекористування за основними власниками землі та землекористувачами на ДЗК України, 2015 р.

Основні власники землі та землекористувачі	Загальна площа, тис. га	Сільськогосподарського призначення, тис. га	Лісогосподарського призначення	
			тис. га	%
1. Недержавні сільськогосподарські підприємства, всього	15758,5	15430,5	191,5	1,8
2. Державні сільськогосподарські підприємства, всього	1144,3	1001,5	81	0,8
3. Заклади, установи, організації (культури, науки, освіти, охорони здоров'я та інші)	717,2	218	145,9	1,4
4. Підприємства та організації транспорту, зв'язку	641,5	45,4	123,7	1,2
5. Частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони	401,2	56,7	144,7	1,4
6. Організації, підприємства і установи природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення	504,2	24,2	275,5	2,6
7. Лісогосподарські підприємства	8681,9	147,9	8118,0	76,4
8. Інші власники-землекористувачі	21715,1	20444,9	44,7	0,4
9. Землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування в межах населених пунктів	10791,0	5375,4	1499,4	14,1
Всього земель	60354,9	42744,5	10624	100

Джерело: розроблено на підставі статистичних даних.

Загальний висновок. Склад і якість НПА галузевого лісівництва, їхнє недоречне й багатослівне ускладнення описового змісту, ігнорування визначення землі (грунтів) за типами лісорослинних умов місцезростання і класами бонітету, гальмують впровадження в державному лісівництві ринкових принципів економіки.

З метою усунення згаданих недоліків у галузі АГВ першочерговим необхідно в АК України, у т. ч. для його адаптації до європейського лісівництва, за прикладом польського Закону про ліси, внести такі зміни:

— управління державними лісами здійснює ДЛА України в напрямі здійснення земельної реформи та переведення галузі на принципи ідентифікації АГВ, самоокупності й прибутковості господарювання та постійного забезпечення контролю за раціональним користуванням земельних угідь у порівнянні з природною про-

дуктивністю за типами лісорослинних умов;

— державне лісогосподарське виробництво покриває свої видатки з власних доходів і здійснює господарювання за принципом фінансової самостійності;

— основою оподаткування земельним податком визначається земля з оцінкою її продуктивності за ТЛУ класами бонітету згідно з проектами лісовпорядкування по корінних лісотвірних породах згідно з ТЛУ акад. П.С. Погребняка.

Окремо необхідно відмітити й рекомендувати адміністративним менеджерам ДЛА негайно ініціювати перед Урядом України про відміну постанови КМ України від 16.05.2007 р. "Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок". Адже вона повністю протидіє виконанню Земельної реформи України щодо ідентифікації землекористування. Те ж стосується Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яка була прийнята трьома роками раніше (2004 р.), у т. ч. з питань "відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього".

Без термінового перегляду АК України, повернення затвердження лісівничих норм і правил до повноважень самого ЦОВВ із лісового господарства й лісокористування, не виставляти КМ України на посміх щодо затвердження лісівничих норм і правил свідомій громадськості. Винятком є тільки порядок оподаткування земель лісових, у лісогосподарському виробництві, приклад якого доцільно запозичити тільки з польського законодавства — плата за землю.

Література:

1. Про Земельну реформу: Постанова Верховної Ради Української РСР від 18.12.1990 р. № 563-XII із змінами від 22.09.2005 р., ст.100. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12#Text>

2. Про реформування структури управління лісовим та мисливським господарством, яка б забезпечувала підвищення продуктивності лісів, охорону, відтворення і раціональне використання лісових ресурсів у Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях: Указ Президента України від 28 лютого 1995 р. № 142/95. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/95#Text>

3. Про поліпшення ведення лісового господарства в лісах Української РСР: Постанова

Центрального комітету КП України і Ради Міністрів Української РСР від 6.10.1959 року № 551. Відомості Верховної Ради України.

4. Лісовий кодекс Української РСР: Міністерство лісового господарства Української РСР. — Київ: Видавництво "Урожай", 1981. Ст. 50—52.

5. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III (Редакція станом на 16.10.2020). Відомості Верховної Ради України. 2020. № 3—4. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

6. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-XII (Редакція станом на 03.07.2020). Відомості Верховної Ради України. 2020. № 17, Ст.100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>

7. Standard classification of land Use UN-ECE/FAO. Розроблена і затверджена Статистичною комісією та Європейською економічною комісіями. Конференція європейських статистиків. Тридцять сьома пленарна сесія. Женева. 12—16 червня 1989 року.

8. Фурдичко О.І., Бобко А.М. Землі лісові як об'єкт праці та екологічних спостережень у лісівництві. Вісник аграрної науки. 2013, № 7. С. 60—64.

9. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 року № 1629-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

10. Кашпор С.М. Осучаснення моделі розрахунку розміру головного лісокористування. Науковий вісник національного аграрного університету. Лісівництво. 1998. Вип. 8. С. 207—213.

11. Фурдичко О.І. Екологічні основи збалансованого розвитку агросфери в контексті європейської інтеграції України: моногр. К.: ДІА, 2014. 112 с.

12. Бобко А.М. Нові шляхи підвищення інтенсифікації лісової економіки України. Лісовий журнал. 1994. № 4. С. 30—34.

13. Бобко А.М. Про забезпечення економічних потреб суспільства деревиною власного виробництва. Економіка України. 1995. № 6. С. 34—41.

14. Синякевич І. Національна політика в лісовому господарстві у контексті глобальних екологічних загроз. Економіка України. 2012. № 1. С. 61—68.

15. Дребот О.І., Бобко А.М. Ліси та лісівництво в Україні: стан і економічні наслідки землекористування у дзеркалі часу. Економіка України. 2015. № 1. С. 82—94.

16. Бідолаха Д.І. Теоретико-методологічні та технологічні засади впорядкування земельних насаджень в населених пунктах України: дис. ... д-ра. с.-г. наук: 06.03.02; 06.03.01. Київ, 2020. 514 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u145/dis_bidolah.pdf

17. Rougieux P., Brusselen J. van, Lovric M., Kiljunen J., Varis S., Zudin S. The Forest Products Trade Flow Database — a reproducible method and tool to support the analysis of international forest products trade. Bulletin: EFI Technical Report. 2017. № 100. pp. 54 pp. ref. 6.

18. Про затвердження Санітарних правил в лісах України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-95-%D0%BF#n9>

References:

1. Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR (1990), Resolution "On Land Reform", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12#Text> (Accessed 10 March 2021).

2. President of Ukraine (1995), Decree "On reforming the management structure of forestry and hunting in Zakarpattia, Ivano-Frankivsk and Chernivtsi regions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/95#Text> (Accessed 10 March 2021).

3. Central Committee of the Communist Party of Ukraine and the Council of Ministers of the Ukrainian SSR (1959), Resolution "On the improvement of forestry in the forests of the Ukrainian SSR", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 551.

4. Ministry of Forestry of the Ukrainian SSR (1981), "Forest Code of Ukrainian SSR", Vydavnytstvo "Urozhai", Kyiv, Ukraine, pp. 50—52.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 10 March 2021).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "Forest Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (Accessed 10 March 2021).

7. Statistical Commission and the European Economic Commission (1989), "Standard classification of land use UN-ECE/FAO. Developed and approved by the Statistical Commission and the European Economic Commission", Conference of European Statisticians. Thirty-seventh plenary session, Geneva, Switzerland, 12—16 June.

8. Furdychko, O.I. and Bobko, A.M. (2013), "Forest lands as objects of labor and environmental

observations in forestry", Visnyk ahrarynoi nauky — Bulletin of Agrarian Science, vol. 7, pp. 60—64.

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Law of Ukraine "About the National Program of Adaptation of Ukrainian Legislation to the Law of the European Union", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (Accessed 10 March 2021).

10. Kashpor, S.M. (1998), "Modernization of the model for calculating the size of the main forest use", Naukovyi visnyk natsionalnoho ahrarynoho universytetu. Lisivnytstvo — Scientific Bulletin of the National Agrarian University. Forestry, vol.8, pp. 207—213.

11. Furdychko, O.I. (2014). Ekolohichni osnovy zbalansovanoho rozvytku ahrosfery v konteksti yevropeiskoi intehtatsii Ukrainy: monohrafiia [Ecological bases of balanced development of agrosphere in the context of European integration of Ukraine: monograph]. Kyiv: DIA.

12. Bobko, A.M. (1994), "New ways to increase the intensification of Ukraine's forest economy", Lisovyi zhurnal — Forest journal, vol. 4, pp. 30—34.

13. Bobko, A.M. (1995), "About providing of economic needs of a society with wood of own production", Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine, vol. 6, pp. 34—41.

14. Syniakevych, I. (2012), "National forest policy in the context of global environmental threats", Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine, vol.1, pp.61—68.

15. Drebot, O.I. and Bobko, A.M. (2015), "Forests and forestry in Ukraine: state and economic consequences in the time mirror", Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine, vol. 1, pp. 82—94.

16. Bidolakh, D.I. (202), "Theoretical, methodological and technological background to the issue of plantation management in the populated localities of Ukraine", Ph.D. Thesis, Kyiv, Ukraine, available at: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u145/dis_bidolah.pdf (Accessed 10 March 2021).

17. Rougieux, P. Van Brusselen, J. Lovric, M. Kiljunen, J. Varis, S. and Zudin, S. (2017), The Forest Products Trade Flow Database — A reproducible method and tool to support the analysis of international forest products trade, European Forest Institute, Joensuu, Finland.

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (1995), Resolution "On approval of the Sanitary Rules in the forests of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-95-%D0%BF#n9> (Accessed 10 March 2021).

Стаття надійшла до редакції 18.03.2021 р.